

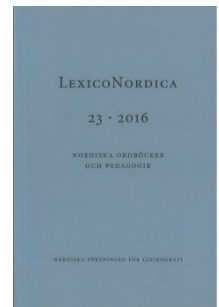
LexicoNordica

Titel: Når ordbøgerne går på nettet i undervisningen

Forfatter: Jørgen Bonde, Thomas Arenstoft & Malte von Sehested

Kilde: LexicoNordica 23, 2016, s. 35-48

URL: <https://tidsskrift.dk/index.php/lexn/issue/archive>

© 2016 LexicoNordica og forfatterne

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Når ordbøgerne går på nettet i undervisningen

Jørgen Bonde, Thomas Arentoft Nielsen & Malte von Sehested

Last year Gyldendal launched a new dictionary site designed for primary and secondary school students. The site provides L1 monolingual dictionaries with Danish and L1-L2 and L2-L1 bilingual dictionaries with English, German, French and Spanish. In this article we discuss what is special about a dictionary for educational use and how we have worked with the project from design and user interface to deciding which kinds of information should be presented in the articles and how.

Gyldendal lancerede sidste år en skoleordbog på nettet (skoleordbog.dk), og i denne artikel fortæller vi om vore overvejelser i forhold til pædagogisk brug af digitale ordbøger, krav til ordbogsdata og muligheder i undervisningen.

På skoleordbog.dk er der adgang til L1 monolingvale ordbøger med dansk (retskrivningsordbog, definitionsordbog, fremmedordbog) og L1-L2 og L2-L1 bilingvale ordbøger med engelsk, tysk, fransk og spansk.

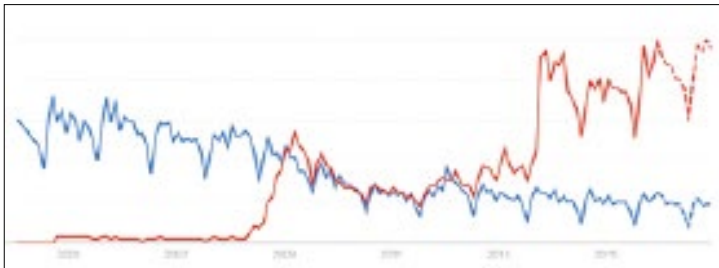
1. Hvad har du brug for?

Hvis man har en butik, der sælger boremaskiner, vil man ofte gå ud fra, at det er salget af boremaskiner, som udgør kernen i ens produkt. Men kunderne kommer som regel ikke for at købe en boremaskine: De kommer for at købe en måde, hvorpå de kan få lavet huller efter behov.

Hvad er det, som eleverne kommer efter, når de ender med en

ordbog i stedet for en boremaskine? Eller sagt på en anden måde: Hvad er hullet, de efterspørger?

Bruger man Google Trends til at se på, hvad der ledes efter, kan man holde forskellige søgetermer op mod hinanden. I figur 1 ses en spændende trend for perioden 2004-2016 for ordene “ordbog” (den blå graf) og “oversættelse” (den røde graf). Hvor man for ti år siden i høj grad ledte efter en ordbog, leder man i dag efter en oversættelse. Oversættelsen er med andre ord ofte det hul, som forsøges boret med ordbogen.

Figur 1: Google Trends. Ordbog vs. oversættelse. Blå graf viser søgninger på “ordbog”, og rød graf viser søgninger på “oversættelse”.

Men hvad udgør så hullet, når vi skifter fokus fra den almindelige ordbog og til en ordbog, der er særligt udviklet til skolebrug, og hvordan adskiller en skoleordbog sig fra en almindelig ordbog? Nu er hullet ikke længere bare en oversættelse.

Først og fremmest forekommer der et vidt spektrum af forskellige pædagogiske brugssituationer: træning i at benytte ordbøger, oversættelse, grammatik, udvidelse af ordforråd, variation af elevens sproglige udtryk m.v.

Desuden adskiller skoleordbogens brugergruppe sig aldersmæssigt, hvilket kommer til udtryk dels i forhold til den viden, som man kan forudsætte hos eleverne, og dels i forhold til den adfærd, som eleven allerede har lært i forhold til at tilgå indhold på internettet, for eksempel via søgemaskinerne. Der er endvi-

dere også forskel i den tilgang, som elever i dag har til ordbogsmediet i forhold til elever, der er vokset op med brugen af trykte ordbøger.

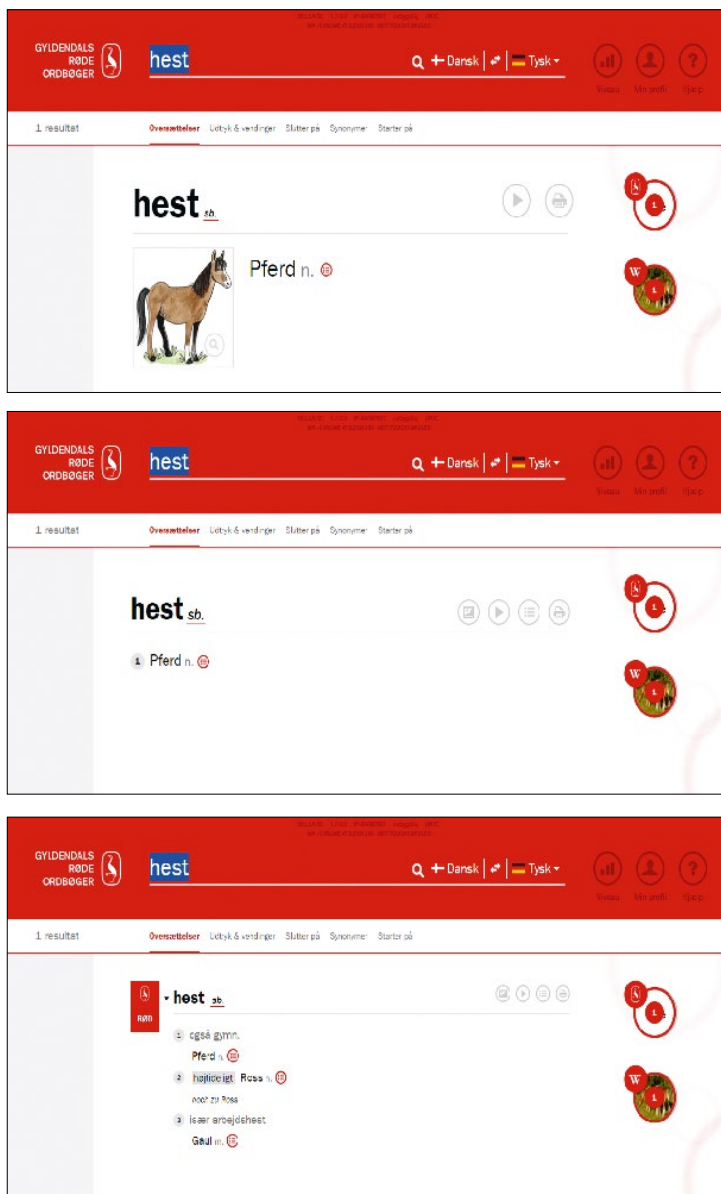
2. Tilrettelæggelsen af en digital skoleordbog

Det er ikke nyt at lave skoleordbøger og begynderordbøger, men det var fra starten klart, at dette var et digitalt projekt, hvilket betød, at vi ikke skulle operere med ordbogsdata, som både kunne udgives som papirordbøger og fungere digitalt. Dette giver jo – ligesom ved “voksne ordbøger” – mulighed for at tilpasse indholdet til platformen, for eksempel frembyder et digitalt medie ikke samme begrænsninger i forhold til, hvor meget indholdet fylder i visningen, og der kan blandt andet vises illustrationer, som kan gøre artiklen mere indbydende og tilgængelig for de yngre elever.

Den ekstra plads kan udnyttes til at vise indhold, som er langt lettere at afkode også for ikke-øvede ordbogsbrugere, og der kan tilføjes indbyggede muligheder for, at brugeren for eksempel kan søge på kongruens- og tempusflektede former af et verbum. Her ved skal brugeren ikke nødvendigvis kunne udvise den abstraktion, som kan være nødvendig for at komme fra en uregelmæssig verbalform til den grundform, som typisk er indgangsnøglen til en ordbogsartikel for det pågældende verbum.

2.1. Niveauer

Da vi gik i gang med at arbejde på en digital skoleordbog, stod det meget hurtigt klart, at vi måtte operere med forskellige niveauer tilpasset brugernes alder, viden om dansk, fremmedsprog og formodede ordbogskunnen. Grundskolen dækker over 9-10 år, hvor der sker en masse med elevens forståelse og viden, og der er stor forskel på, hvad der er brug for i en ordbog, når man er begynder i

Figur 2: Ordbogsartiklen på forskellige niveauer.

engelsk i 1. klasse, og når man lige skal sikre stavningen af et fremmedord i dansk i 9. klasse.

Vi besluttede at lave tre niveauer svarende til folkeskolens klassiske inddeling i indskoling, mellemtrin og udskoling, men benævnte disse *begynder*, *mellem* og *øvet*, da man ofte vil have fordel af for eksempel at gå ned i et begynderniveau, når man på mellemtrinnet begynder at have andet fremmedsprog, ligesom der kan være elever, der ønsker at bruge en mere eller mindre avanceret ordbog end den, der lige passer til deres klassetrin. Her bliver begreber og navne vigtige, for hvor det for mange elever er i orden at benytte en begynderordbog, når man går i 5. klasse, er det ikke i orden at bruge en indskolingsordbog, jf. figur 2.

2.2. Tilpasning af ordbogsartikler

For at tilpasse ordbogsartiklerne til de tre niveauer lavede vi først et dekonstruktionsarbejde, som bestod i, at en konventionel ordbogsartikel blev brudt op i oplysningstyper, for eksempel: opslagsord, ordklasse, udtaleangivelse, nummereret betydningsinddeling, betydningsdifferentiering, ækvivalent, definition, eksempel, udtryk og vendinger, lyd, illustration m.v. Oplysningstyperne blev skrevet ud på hver sin lap papir. Disse papirlapper udgjorde brikkerne i et puslespil, som blev anvendt i den efterfølgende dimensionering af ordbogsartiklerne til de tre niveauer.

I samarbejde med fagredaktørerne i Gyldendal Uddannelse, som laver undervisningsmaterialer til de forskellige sprogfag og klassetrin i grundskolen, blev puslespillet herefter samlet, så det blev tydeligt, hvilke oplysningstyper der skulle eller kunne være repræsenteret på hvilke niveauer. Skal der for eksempel være udtaleangivelse med fonetiske tegn på begynderniveau? Kan der være nummereret betydningsinddeling? Jf. figur 2.

I denne forbindelse er det værd at nævne, at vi også brugte *Dansk-Engelsk Ordbog Undervisning* (Axelsen 1990) og *Dansk-*

Tysk Ordbog Undervisning (Hjorth 1993) som inspirationskilder. Disse to ordbøger blev konciperet i et samarbejde mellem folkeskolelærere, ordbogsforfattere og forlagsredaktører i slutningen af 80'erne. På flere møder diskuterede parterne temaer som lemmasektion, ordbogsartiklernes mikrostruktur og det grafiske udtryk.

Det er således et samspil mellem fagkompetencer, didaktiske kompetencer og ordbogskompetencer, der har afgjort, hvilke oplysningstyper som skulle være repræsenteret i en ordbogsartikel på de forskellige niveauer, og som i sidste ende præger den indholdsmæssige side af vores bud på en skoleordbog.

2.2.1. Særligt indhold

Udover at tilpasse det egentlige ordbogsindhold og tilbyde en retskrivning har vi også tænkt i særligt indhold til at understøtte elevens arbejde med ordbøgerne. Dette kalder vi for *søgecircles* (jf. figur 3). Vi har lavet forskellige forsøg:

- Leksikoncircles: opslag i Den Store Danske og Wikipedia
- Billedcircles: opslag i billeddatabaser med kuraterede eksempler på illustrationer af det søgte
- Videocircles: som ovenfor, men med videoer
- Træningscircles: vendespil, ordforrådsspil o.l., træning med udgangspunkt i det søgte ord.

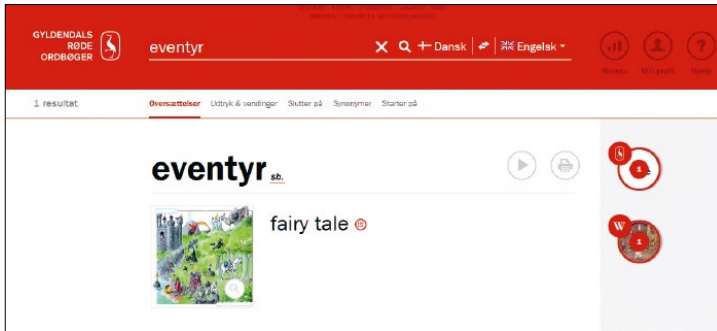
P.t. er kun leksikoncircles aktive på sitet.

Figur 3: Søgecircles – opslag i andre tjenester end ordbogen, her Wikipedia og Den Store Danske (med ét søgeresultat på begge tjenester).

2.3. Brugergrænsefladen

I L1-L2- og L2-L1-ordbøgerne og i L1-ordbøgerne har der været særligt fokus på at give brugerne nem adgang til oversættelser og definitioner uden forstyrrende elementer. Derfor er layoutet så enkelt som muligt, jf. figur 4.

Figur 4: Eksempel på brugergrænsefladen for en dansk-engelsk ordbog på begynderniveau.

Layoutet er tillige forskelligt afhængigt af, hvilket niveau brugeren befinder sig på. På begynderniveau er skriftstørrelsen stor, og der er direkte adgang til illustrationer, som kan foldes ud og ind, og til udtale af opslagsordet, jf. figur 4. På mellemniveauet er skriftstørrelsen mindre, og illustrationer og udtale bliver ikke vist direkte men er kun et klik væk. På øvet niveau er skriftstørrelsen igen mindre, illustrationer og udtale et klik væk. På alle tre niveauer kan brugeren få vist bøjningsoplysninger til oversættelserne, på mellemniveauet og øvet niveau også til opslagsordet.

På begynderniveau er der bøjningsoplysninger til de danske oversættelser i L2-L1 ordbøgerne.

Bøjningsskemaer, jf. figur 5, er endnu et godt eksempel på indhold, som skoleelever allerede kender til fra deres grundbøger i fagene, og dermed mødes fagdidaktikken og ordbogstraditionen, og der skal findes en passende præsentation.

Grammatik				
walk vb.				
udtale [wɔ:k]				
	infinitiv/navnemåde	præteritum/datid	perfektum participium/kort tilfægsform	præsens participium/lang tilfægsform
	walk	walked	walked	walking
	præsens/nutid	præteritum/datid	perfektum/følmutilid	udvidet tid
1. pers. sg./ental	I walk	I walked	I have walked	I am walking
3. pers. sg./ental	he walks	he walked	he has walked	he is walking

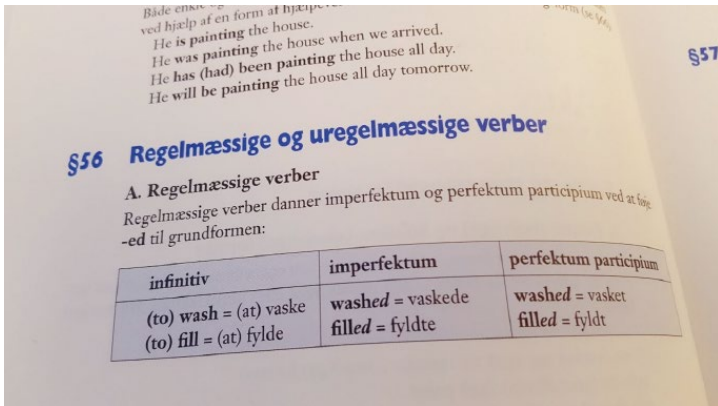
Figur 5: Et bøjningsskema fra skoleordbogen.

En af ideerne med at folde bøjningsparadigmet for et ord ud er, at eleven kan få et overblik over et ords forskellige former i de forskellige relevante bøjningskategorier. Det stiller krav til bøjningsskemaets udformning og tilgængelighed. Det skal være nemt at finde den søgte bøjningsform. Overskrifter og navnene på bøjningskategorier skal tilpasses elevens niveau. På skoleordbog.dk er bøjningsskemaerne ens på alle niveauer. Det er problematisk især på begynderniveau i forhold til, hvornår man begynder at lære det pågældende (fremmed)sprog. Det er et område, som vi vil udvikle og gøre mere pædagogisk i den kommende tid.

Et andet udviklingspunkt i forbindelse med bøjningsskemaerne er en grafisk fremhævelse af bøjningsskemaerne i de forskellige bøjningskategorier. Her går en indlæringsmæssig pointe tabt i og med, at man ikke kan "se bøjningssystemet". Det kan man typisk i traditionelle trykte grammatikker, jf. figur 6.

Brugeren logger på med Unilogin¹, som husker brugerens klasse-trin og niveau. Hvis brugeren slår op på et ord, som ikke findes i ordbogen for det pågældende niveau, bliver der automatisk slået op på næste niveau og så fremdeles. Det betyder, at en bruger på begynderniveau kan ende med at få et resultat fra øvet niveau.

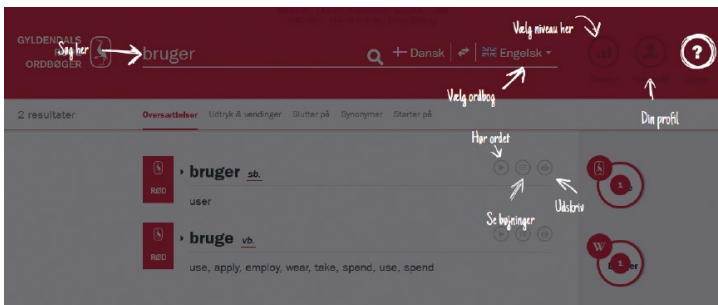
1 Unilogin er et personligt login til en lang række pædagogiske tjenester og websteder.

Figur 6: Et bøjningsskema fra en trykt grammatik.

3. Hjælp

Det at hjælpe brugeren frem til et søgeresultat, som er så præcist og dækkende som muligt, er selvfølgelig et vigtigt element i elevens oplevelse af, at man bliver godt hjulpet af sit ordbogsværktøj. På skoleordbog.dk har vi i første omgang en sideguide, som lægger et informationslag ned over siden med ganske summariske anvisninger til, hvilke funktioner sidens vigtigste interaktive elementer har, jf. figur 7. Når sideguiden aktiveres, nedtones siden, og der åbnes en oversigt med forskellige hjælpepetekster, der fremhæver de enkelte funktionsområder. Denne hjælpefunktion er i første række tiltænkt førstegangsbrugeren, som har brug for en smule støtte til at kunne navigere rundt på websiden.

Figur 7: Sideguide.

Næste niveau i understøttelsen af brugerens interaktion med siden er en typeahead-funktion, hvor søgemotoren, efter at brugeren har indtastet de indledende 3 tegn i søgningen, begynder at levere ordforslag fra en alfabetiseret liste med opslagsord for den pågældende sprogetning og det valgte brugerniveau, jf. figur 8. Denne type funktion kan understøtte brugere med en rimelig fornemmelse for søgeordets stavemåde i at nå frem til det korrekte søgeudtryk.

Figur 8: Dropdown-menu med typeahead-søgeforslag.

Såfremt brugeren indtaster en søgestreng, som ikke kan matches i typeahead, vil søgningen gå til søgemotoren uden et sikkert resultat. Men også i denne situation kan elevens søgning understøttes af flere hjælpefunktioner; disse funktioner skal beskrives mere indgående i det følgende.

Meget hyppige fejlstavninger, som for eksempel ”parantes” i stedet for det korrekte ”parentes”, kan redaktionen samle op fra serverens søgelog og indføje i udgangssprogets lemmabase, hvorved brugeren uden videre kan omdirigeres til det relevante opslag. Dog bliver brugeren, også af læringsmæssige hensyn, i en info-

boks gjort opmærksom på, at ordbogssitet har rettet søgningen til den formodede korrekte stavemåde.

På linje hermed kan de lemma-bøjningsformer, som er optaget i udgangssprogets lemmabase, give en meget sikker omdirigering af søgningen fra for eksempel en bestemt form genitiv af et substantiv til den grundform, der optræder som egentligt opslagsord. Dermed skal brugeren ikke umiddelbart præstere den abstraktion, som er nødvendig i en trykt ordbog for at bevæge sig fra en deklineret form af et substantiv til grundformen. Dette er en adfærd, som skoleelever i høj grad er vant til fra Googles søgemetodik, og som derfor er yderst vigtig i forhold til, at eleven ikke blot affærdiger en tom søgning på et deklineret substantiv med et skuldertræk og tanken: “Nå, det stod så heller ikke i ordbogen!”

Endvidere er der i søgemotoren indarbejdet algoritmer, som kan foreslå alternative forslag, der minder om den indtastede søgestreng og dermed måske omfatter det resultat, som brugeren egentlig har forsøgt at finde, som det fremgår af figur 9 nedenfor.

Figur 9: Forslag til alternative søgninger via Mente du-funktionen.

Der kunne sagtens indtænkes yderligere hjælpefunktioner som for eksempel fonetiske søgemetoder, der anvender søgestrengens lydæssige karakteristika til at finde frem til egnede søgeforslag (algoritmer som Soundex og Metaphone). Eller i den yderste konsekvens kunne serverprogrammet i forbindelse med en retskrivningseksamen ganske hurtigt finde frem til de relevante ord og servere dem for eleven. Men det forbliver en balancegang at hjælpe eleven frem til et korrekt søgeresultat på en smidig måde uden samtidig at fjerne ethvert element af læring og sproglig abstrak-

tion. Vi har således været meget bevidste om, at ikke alle lærerkræfter er enige om, i hvilket omfang eleverne skal føres ved hånden i deres brug af skoleordbogen.

Vi skal under alle omstændigheder ikke – som Google's Eric Schmidt engang omtalte som det ultimative mål for søgemaskinen – komme med svaret, før der søges (Gaudin 2010).

4. Præsentation af indholdet på forskellige digitale platforme

4.1. På computeren

På computere (herunder tabletcomputere) har vi generelt rigelig plads til rådighed med hensyn til præsentation af ordbogsartiklerne og deres forskellige bestanddele. Samtidig indebærer ordbogsbrugen på denne platform også, at eleven ofte er i gang med decideret ordbogsarbejde – eller rettere – bruger ordbogen til decideret arbejde, som kan have mange forskellige og ikke på forhånd kendte formål: egentlig oversættelse, tjek af grammatiske oplysninger, træning af ordforråd m.v.

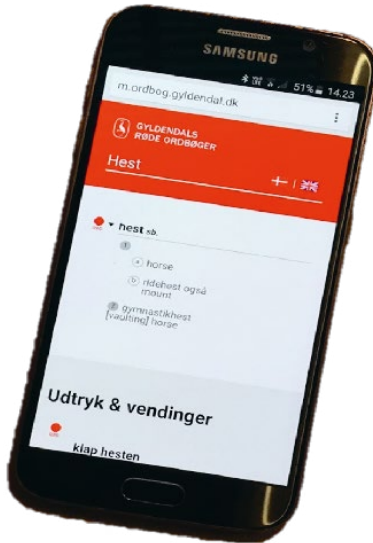
Vi skal derfor på denne platform have adgang til hele paletten af leksikografiske og andre relevante oplysninger, dog pakket lidt sammen på forskellig vis for ikke at præsentere et uoverskueligt og rodet interface.

4.2. På mobilen

På mobilen er det oftere egentlige oversættelser, som står i centrum; lidt i analogi med at man måske opretter et regneark på computeren og bruger mobilen som lommeregner. Det er altså andre funktioner, som er helt centrale her og skal bringes frem, mens andre elementer med rimelighed kan undertrykkes, for eksempel

visning af illustrationer og præsentation af fulde bøjningsparadigmer for franske verber eller tyske adjektiver, jf. figur 10.

Den begrænsede skærmlads på en mobilskærm indebærer, at vi ikke skal have for mange elementer, der alligevel ikke benyttes, til at fylde op.

Figur 10: Mobilvisning

4.3. Oversættelser hvor der er brug for dem

Endelig giver det digitale format langt mere fleksible muligheder for at have ordbogen lige dér, hvor man skal bruge en ordbog eller dele af ordbogens informationstyper. Om det så er adgang til en engelsk ordbog, mens man læser en tekst på engelsk (og nu med den fulde ordbog og ikke bare udvalgte glosser), eller synonymordbogen, når man arbejder med at variere sit danske sprogudtryk.

Her arbejder vi med forskellige måder at stille ordbogsdata til rådighed via et API (Application Programming Interface), som

giver mulighed at klippe data op i mange forskellige informationstyper, der kan tilgås via en online-service og derfra udnyttes på vidt forskellig måde i mobilapps, undervisningsværktøjer, e-læsere og meget andet.

Litteratur

Axelsen, Jens (1990): *Dansk-Engelsk Ordbog Undervisning*. København: Gyldendal.

Den Store Danske: <<http://denstoredanske.dk>>.

Gaudin, Sharon (2010): In Schmidt's vision, Google will search before you even ask. I: *Computerworld* Sep 30, 2010. <www.computerworld.com/article/2515965/search/in-schmidt-s-vision--google-will-search-before-you-even-ask.html>

Hjorth, Grethe (1993): *Dansk-Tysk Ordbog Undervisning*. København: Gyldendal.

Skoleordbog: <<http://skoleordbog.dk>>.

Jørgen Bonde
ordbogsredaktør
Gyldendal Uddannelse
Klareboderne 3
DK-1001 København K
ordjb@gyldendal.dk

Thomas Arentoft Nielsen
ordbogsredaktør
Gyldendal Uddannelse
Klareboderne 3
DK-1001 København K
gdtn@gyldendal.dk

Malte von Sehested
digital forretningsudvik-
lingschef
Gyldendal Uddannelse
Klareboderne 3
DK-1001 København K
gumvs@gyldendal.dk